

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-76>

УДК 330.101.8

ТЕЛЬНОВ Анатолій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1859-106X>e-mail: tas201@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ» ЯК ЄДНІСТЬ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРСОНАЛУ

У статті обґрунтовано роль та значення людського капіталу для зміцнення конкурентних позицій, узагальнено погляди сучасних науковців на зміст поняття «людський капітал». Виявлено основні тенденції у формуванні поглядів науковців на трактування змісту поняття «людський капітал». Сформульовано визначення поняття «людський капітал» з урахуванням виявлених тенденцій. Запропоновано підходи до відновлення людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, економіка знань, концепції, персонал, підприємство, якісні характеристики, ресурсні можливості, інвестиції, цифрова економіка.

TELNOV Anatolii

Khmelnitskyi National University

DEVELOPMENT TRENDS OF THE CONCEPT OF "HUMAN CAPITAL" AS A UNIT OF QUALITATIVE CHARACTERISTICS AND RESOURCE CAPABILITIES OF PERSONNEL

In wartime conditions, Ukraine has observed trends in the loss of human capital associated with forced migration, the death of military personnel, etc. In such difficult times, it is human capital that determines the possibility of Ukraine's existence as a competitive state. Therefore, modern scientific research is paying increasing attention to the topic of human capital at different levels of the economic system.

Analysis of the epistemology of the concept of "human capital" will contribute to the development of new approaches, the formation of prospects for its development. Thus, the study of approaches to the development of the theory of human capital will allow us to determine the directions of further development of human capital, its restoration and formation in the prevailing conditions. Ukraine has significant reserves in terms of restoring human capital. Therefore, in this context, the problem of identifying modern tendencies and trends in approaches to the formation of qualitative components of human capital, outlining key characteristics that contribute to the acquisition of competitive advantages is relevant in the context of the need to restore the human capital of Ukraine.

The purpose of the article is to generalize approaches to interpreting the essence of the concept of "human capital" that have developed in modern economic science, to substantiate the role and importance of human capital for gaining competitive advantages, and to determine the main trends in the development of this concept taking into account modern conditions. The article substantiates the role and importance of human capital for strengthening competitive positions, summarizes the views of modern scientists on the meaning of the concept of "human capital". The main trends in the formation of scientists' views on the interpretation of the meaning of the concept of "human capital" are identified. The definition of the concept of "human capital" is formulated taking into account the identified trends. Approaches to the restoration of human capital are proposed.

Keywords: human capital, knowledge economy, concepts, personnel, enterprise, quality characteristics, resource capabilities, investments, digital economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМ

За умов воєнного часу в Україні спостерігаються тенденції до втрат людського капіталу, пов'язаних з вимушеною міграцією, загибеллю військових тощо. У такий складний час саме людський капітал визначає можливість існування України як конкурентоспроможної держави. Тому в сучасних наукових дослідженнях зростає увага до теми людського капіталу на різних рівнях економічної системи.

Аналіз ґносеології поняття «людський капітал» сприятиме розробці нових підходів, формуванню перспектив його розвитку. Таким чином, дослідження підходів до розвитку теорії людського капіталу дозволить визначити напрями подальшого розвитку людського капіталу, його відновлення і формування в умовах, які склались. Україна має значні резерви щодо відновлення людського капіталу. Тому у розрізі цього проблема виявлення сучасних тенденцій та трендів у підходах до формування якісних складових людського капіталу, окреслення ключових характеристик, які сприяють набуттю конкурентних переваг є актуальною в умовах необхідності відновлення людського капіталу України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема відновлення та формування людського капіталу привертають увагу як зарубіжних науковців: М. Амстронг, Н. Бонтіс, Н.С. Драгонетті, Ф. Ліст, Дж. Мінсер, В. Петті, Г. Рус, А. Сміт, Т. Стюарт, К. Якобсен, так і вітчизняних: В. Антоноук, В. Близнюк, О. Грішнова, С. Гринкевич, А. Колот, Н. Кравченко, О. Кузьмін, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Мандибура, О. Новікова, В. Петренко, І. Петрова,

О. Стефанишин, А. Турило, А. Шахно, Л. Шевчук та інших. Дослідження цих науковців спрямовані на уточнення сутності та змісту людського капіталу, визначення напрямів інвестування в людський капітал, шляхи відновлення у повоєнний період та розробку напрямів державної підтримки людського капіталу. Не зважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених зазначеній проблематиці, існує низка питань, які потребують більш глибокого вивчення, аналізу та розробки. Це обумовлює необхідність подальшого дослідження сучасних поглядів на зміст поняття «людський капітал» та визначення його ключових характеристик, які обумовлюють конкурентні переваги його носія.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є узагальнення підходів до трактування сутності поняття «людський капітал», які склались в сучасній економічній науці, обґрунтування ролі та значення людського капіталу для набуття конкурентних переваг, визначення основних тенденцій розвитку даного поняття з урахуванням сучасних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Людський капітал завжди був об'єктом наукових досліджень як ключовий фактор багатства нації. Серед засновників теорії людського капіталу доцільно відзначити Ф. Ліста, Т. Веблена, А. Маршалла, Т. Шульца, Дж. Мінсера, Г. Беккера, В. Петті, А. Сміта, Дж. МакКаллоха. В їхніх працях висвітлені питання формування категорії «людський капітал», закономірностей його розвитку, перехід від понять «робоча сила», «людський фактор», «людський ресурс» до «людського капіталу», виділення інвестицій в людський капітал, ролі освіти у формуванні людського капіталу.

Дослідження сутності поняття «людський капітал» має тривалий еволюційний шлях, зумовлений історичними змінами науково-технічного прогресу, підвищенням ролі людини у суспільному виробництві, становленням економіки знань, поглибленням процесів глобалізації та цифровізації в сучасній економіці. Увага до проблеми розвитку людського капіталу зростає, оскільки соціально-економічна система країни потребує працівників з таким якісними характеристиками, які б могли значно підвищити продуктивність їх праці. В умовах інформаційного суспільства, з розвитком економіки знань людський капітал розглядається як складова інтелектуального капіталу. Людський капітал виступає необхідною умовою становлення економіки знань і є основою економічного розвитку. Розвиток економіки знань характеризується домінуванням людського капіталу над іншими видами капіталу, яке особливо виділяється у країнах з високим рівнем доходів.

Людський капітал розглядається на різних рівнях:

- особистісному (формування людського капіталу окремих осіб);
- мікрорівні (формування людського капіталу підприємств);
- мезорівні (формування людського капіталу регіонів і галузей);
- макрорівні (формування сукупного людського капіталу країни).

У статті основна увага приділена формуванню людського капіталу на рівні підприємства. З позицій мікропідходу, людський капітал є частиною загального капіталу підприємства. У табл. 1 представлені сучасні погляди науковців до трактування поняття «людський капітал».

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «людський капітал» різними авторами

Автор		Підхід до трактування поняття «людський капітал»
М.Ю. Мороз, О.В. Степанова [1]		Ті властивості, знання, навички і здібності людини, які використовуються для збільшення соціального та економічного розвитку суспільства
Терещенко Д.А., Самборська О.Ю. [2, 3]		Колективний набір демографічних характеристик (вікова структура, здоров'я) і навичок осіб
Єрохін С.А., Штань М.В., Павлов В.В. [4]		Супроводжує людину і є тривимірним: компетенції, описані знаннями та навичками; мотивацію використовувати знання та навички; мобільність та застосовуваність, що характеризується як здатність до передачі знань, інновацій, тобто можливість використання, а також підвищення рівня знань і навичок на практиці
Полуяктова О. В., Матюк Т. В. [5]		Розкривають поняття через «накопичені інвестиції в освіту і навчання людей»
С. Волошина, А. Скубіліна [6]		Соціально-економічна категорія, яка відображає сформовані внаслідок інвестицій в здоров'я, знання, вміння, навички, досвід, мотивацію, культуру та інші характеристики людини, які приносять дохід
Фонарьова Т.А. [7]		Сукупна кваліфікація та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці і розвитку персоналу
О. Сидоров [8]		Сукупність здібностей, психофізичних властивостей, професійних, творчих навичок людини, що визначаються діяльністю останньої, потребують стабільних інвестицій та безперервного розвитку
Яловий Г.К. [9]		Включає знання, запас інформації, вміння, навички, досвід, професіоналізм, фізичне і духовне здоров'я, освіту, природні особливості і таланти, духовні якості, потенційні можливості, здатність людини до участі у процесі виробництва, яка у процесі взаємодії з іншими робітниками підприємства позитивно впливають на економічні результати

Колот А.М., Герасименко О.О. [10].	Знання, навички, продуктивність, цінності, що є основою включення людини до сфери безпосереднього виробництва, організації виробничої діяльності, її результатів, формування доходів, створення безпечних умов праці, соціального захисту та питань, що пов'язані зі створенням умов для гідної праці та підвищенням якості життя економічно активного населення
Гришнова О.А. [11]	Інтелектуальні здатності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними й нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної діяльності людиною індивідуально або в рамках певного колективу і підвищують ефективність праці й доходи
Е.М. Лібанова [12]	Люди як такі, їхнє здоров'я, освіта, кваліфікація, статеві-віковий склад, здатність об'єднуватися, вступати в певні зв'язки
О. Новікова, Ю. Залознова, Н. Азьмук [13]	Динамічна система, компоненти якої трансформуються під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників: самоідентичність – культурне середовище країни, історична спадщина; навички – національна система освіти; талант – конкуренція на національному ринку праці; внутрішня мотивація – якість трудового життя; здоров'я – система охорони здоров'я та медичного страхування; мережева взаємодія – цифрова трансформація суспільства
Антонюк В.П. [14]	Сукупність знань, навичок і досвіду людей, рівень їх інтелекту, культури і мотивації, які формують продуктивні здібності населення, що використовуються в процесі трудової і підприємницької діяльності та забезпечують виробництво національного доходу
Шахно А.Ю. [15]	Сукупність природних якостей і сформованих та розвинутих у результаті власних і суспільних інвестицій продуктивних здібностей людини у вигляді знань, умінь, професійних навичок, досвіду, здоров'я, мотивації, мобільності, духовності, які здатні підвищувати продуктивність праці індивіда, виступати джерелом доходів особистості в майбутньому та примножувати національне багатство країни
Острроверхов В. М. [16]	Сукупна здатність людини до освоєння і накопичення знань, умінь, компетенцій, а також запас здоров'я
Каменська О.О. [17]	Сукупність усіх продуктивних якостей працівника, тобто це поняття включає придбані знання, навички, а також мотивацію й енергію, що використовують для виробництва економічних благ
Самборська О.Ю., Колесник Т.В., Пронько Л.М. [18]	Сформований і розвинутий у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивації, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці та впливає на збільшення доходу власника, прибутку підприємства та зростанню національного багатства
Утеченко Д.М. [19]	Сукупність фізичних, духовних, професійних, підприємницьких, творчих здібностей, навичок, досвіду, умінь, здоров'я, моральних якостей, які супроводжують людину протягом життя та приносять дохід їй, підприємству, регіону та суспільству. Основними складовими людського капіталу є здоров'я, знання, талант, інформаційна культура, творчість (інноваційність), досвід, навички, мотивація, віртуальна мобільність
Український інститут майбутнього [20]	Сукупність знань, навичок та досвіду людей, їх економічна цінність, перспективність і відповідність як нинішнім потребам суспільства, так і майбутнім

Джерело: побудовано автором на основі узагальнення літературних джерел

На основі проведеного аналізу сучасних визначень поняття «людський капітал» можна зробити такі висновки. Загалом людський капітал визначається як сукупність певних фізіологічних, соціально-демографічних, інтелектуальних, професійних, духовних, моральних характеристик людини, які визначають її можливість до продуктивної праці. Тенденцією останніх років є те, що у поняття «людський капітал» включають інвестиції у його формування, що обумовлене розвитком економіки знань, вирішальною роллю освіти та професійного навчання персоналу у процесі виробництва.

У деяких формулюваннях чітко підкреслюється здатність людського капіталу підвищувати продуктивність праці та бути джерелом доходів особистості та підприємства. Отже, людський капітал формує продуктивні здібності персоналу, які використовуються керівництвом для досягнення виробничих цілей.

Розвиток процесів інформатизації та цифровізації обумовив виділення у складі людського капіталу таких якостей, як: інформаційна культура, творчість (інноваційність), віртуальна мобільність, цифрова грамотність тощо. Такий підхід пов'язаний з попитом на персонал, який володіє навичками в ІТ сфері, комп'ютерній інженерії, програмуванні, маркетингу та рекламі, PR. Зростає попит на таких фахівців, як розробники програмного забезпечення, системні адміністратори, дані-аналітики, фахівці з кібербезпеки, інтелектуального аналізу даних.

У 2023 р. абсолютна більшість роботодавців зазнала проблему, пов'язану із дефіцитом кадрів, труднощів у пошуку кваліфікованих працівників. У таких професіях, як: логістика, робочі спеціальності, роздрібна торгівля, готельно-ресторанний бізнес відзначається суттєвий дефіцит кадрів. Враховуючи подальшу обмежену пропозицію робочої сили, диспропорції на ринку праці зберігатимуться, що стримуватиме економічну активність.

Оскільки у багатьох визначеннях людський капітал визначається як сукупність природних та набутих у процесі інвестицій знань і навичок, необхідно підкреслити роль інвестування людського капіталу та державного регулювання системи розвитку людського капіталу.

Процес накопичення людського капіталу триває протягом усього життя людини, а також протягом усього трудового життя працівника. Цим обумовлюється необхідність постійного навчання і професійного вдосконалення. В умовах воєнного часу вирішальну роль відіграють дистанційні та гнучкі форми навчання, які дозволяють забезпечити безперервність освітнього процесу, забезпечити доступ до знань для широкого кола працівників. Умови цифрової економіки стимулюють застосування цифрових інструментів в процесі

навчання та підвищенні кваліфікації, які здатні суттєво підвищити якість підготовки та засвоєння матеріалу. Це потребує інвестицій в освіту і здоров'я. Інвестиції в здоров'я сприятимуть покращенню добробуту населення.

Виявлені тенденції дозволили сформулювати визначення людського капіталу. На нашу думку, людський капітал являє собою сукупність природних та набутих у процесі інвестицій якісних характеристик та ресурсних можливостей персоналу, використання яких дозволить підвищити продуктивність праці, збільшити доходи особистості та підприємства. У данному визначенні використано термін «персонал», який підкреслює формування людського капіталу на мікрорівні.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток цифрової економіки стимулює вітчизняні підприємства до відновлення та формування людського капіталу свого персоналу. Формування людського капіталу сприятиме залученню інвестицій, які необхідні для відновлення інфраструктури, освіти і охорони здоров'я. Сучасне підприємництво потребує освічених, творчих, ініціативних фахівців з високим рівнем професіоналізму у багатьох галузях економіки. Людський капітал стає визначальним чинником підвищення продуктивності і зростання доходів.

Значення людського капіталу полягає у формуванні конкурентних переваг персоналу, розвитку інноваційних навичок та набуття технологічного досвіду. Якість людського капіталу визначається рівнем знань і навичок працівників, які працюють на підприємстві.

Дослідження підходів до трактування поняття «людський капітал» дозволило сформулювати авторське визначення, яке враховує рівень реалізації людського капіталу, акцентує увагу на якісних характеристиках і ресурсних можливостях персоналу підприємства, що обумовлює необхідність інвестицій у нього. Інвестиції у сферу освіти, охорону здоров'я, соціальну інфраструктуру, навчання на робочому місці, середню, середньо-професійну, вищу освіту, науково-дослідний сектор будуть сприяти якісному покращенню структурних елементів людського капіталу, загальному розвитку підприємства.

Підходи до післявоєнного відновлення людського капіталу передбачають покращення його якісних характеристик (здоров'я, освіти, якості трудового життя, професійних навичок), підтримку досвідчених працівників, розширення цифрових інструментів в освітньому процесі, підготовку фахівців зі смарт-навичками, підвищення якості життя.

Державне фінансування програм розвитку людського капіталу сприяє соціально-економічному та культурному розвитку країни. Видатки держави є основним джерелом інвестицій у людський капітал. Найбільш важливими з них є видатки на охорону здоров'я, фізичний та психологічний розвиток, професійну освіту та соціальний захист.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є дослідження теоретико-прикладних аспектів інвестицій у людський капітал, зокрема на вітчизняних підприємствах.

Література

1. Мороз М.Ю. Роль людського капіталу в економічній діяльності підприємств / М.Ю. Мороз, О.В. Степанова // *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*. – Луцьк: Молодіжна наукова ліга. – 2022. – С. 21-22.
2. Терещенко Д.А. Державне регулювання формування та розвитку людського капіталу в умовах інноваційної економіки: теоретичні аспекти / Д.А. Терещенко // *Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць*, 2019. – № 4 (67). – С. 115-122.
3. Самборська О.Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання / О.Ю. Самборська // *Економіка АПК*. – 2019. – № 6. – С. 64-72.
4. Єрохін С.А. Людський капітал в системі джерел розвитку національної економіки на інноваційних засадах / С.А. Єрохін, М.В. Штань, В.В. Павлов // *Актуальні проблеми економіки*. – 2021. – № 4 (238). – С. 80-89.
5. Полуяктова О.В. Людський капітал як чинник інституційної економіки / О.В. Полуяктова, Т.В. Матюк // *Економічна теорія та історія економічної думки*. – 2020. – Вип. 39. – С.15–18.
6. Волошина С.В. Понятійний базис категорії «людський капітал» / С.В. Волошина, А.В. Скубіліна // *.. Інтелект XXI*. – 2016. – № 6. – С. 209–218.
7. Фонарьова Т.А. Людський капітал як економічний, культурний і соціальний феномен / Т.А. Фонарьова // *Економіка і суспільство*. – 2017. – Вип. 9. – С. 940–946.
8. Сидоров О. Особливості людського капіталу в сучасних умовах розвитку України / О. Сидоров // *Науковий вісник ДДУВС*. – 2022. – № 2. – С. 36-42.
9. Яловий Г. К. Теорія людського капіталу як методологія формування інноваційної системи / Яловий Г.К. // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць*. – 2015. – Вип.12. – С. 20-28.
10. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку [Електронний ресурс] : монографія / [А. М. Колот, О.О. Герасименко]. – К. : КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2021. – 487 с.

11. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку / О.А. Грішнова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 34-40.
12. Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. Листопад, 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>
13. Новікова О. Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації / Новікова О., Залознова Ю., Азьмук Н. // Журнал європейської економіки. – 2022. – Т. 21, № 4(83). – С. 407-427.
14. Антонюк В.П. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку та об'єкт дослідження / В.П. Антонюк // Управління економікою: теорія та практика: 36. наук. пр. – К: ІЕПНАУ, 2021. – С. 3-12.
15. Шахно А.Ю. Людський капітал в умовах глобалізації: оцінювання, розвиток та державне регулювання / А. Ю. Шахно. – Кривий Ріг: Видавництво ФО-П Чернявський Д. О., 2019. – 360 с.
16. Островерхов В.М. Еволюція наукових поглядів дослідження людського капіталу / В.М. Островерхов // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2016. – Вип. 21. – С. 63-66.
17. Каменська О.О. Проблеми формування людського капіталу промислового підприємства / О.О. Каменська // Збірник наукових праць ДонНАБА. – 2016. – Вип. 4. – С. 31-39.
18. Самборська О.Ю. Ретроспектива дефініції сутності людського капіталу і його змісту / О.Ю. Самборська, Т.В. Колесник, Л.М. Пронько // Інноваційна економіка. – 2021. – № 5-6. – С. 43-50.
19. Утеченко Д.М. Методичні підходи до трактування поняття «людський капітал» / Д.М. Утеченко // Агросвіт. – 2018. – № 11. – С. 68-72.
20. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України? Український інститут майбутнього. 18.06.2021. Scientific Approaches and Status of Formation in Ukraine]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 50, no. 1 (2016). <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/50/79.pdf>

References

1. Moroz M.Iu. Rol liudskoho kapitalu v ekonomichnii diialnosti pidpriemstv / M.Iu. Moroz, O.V. Stepanova // Rozvytok suspilstva ta nauky v umovakh tsyfrovoi transformatsii. – Luts'k: Molodizhna naukova liha. – 2022. – S. 21-22.
2. Tereshchenko D.A. Derzhavne rehuliuвання formuvannya ta rozvytku liudskoho kapitalu v umovakh innovatsiinoi ekonomiky: teoretychni aspekty / D.A. Tereshchenko // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. prats, 2019. – № 4 (67). – S. 115-122.
3. Samborska O.Iu. Liudskiy kapital yak faktor ekonomichnoho zrostantia / O.Iu. Samborska // Ekonomika APK. – 2019. – № 6. – S. 64-72.
4. Yerokhin S.A. Liudskiy kapital v systemi dzhherel rozvytku natsionalnoi ekonomiky na innovatsiinykh zasadakh / S.A. Yerokhin, M.V. Shtan, V.V. Pavlov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2021. – № 4 (238). – S. 80-89.
5. Poluiaktova O.V. Liudskiy kapital yak chynnyk instytuttsiinoi ekonomiky / O.V. Poluiaktova, T.V. Matiuk // Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky. – 2020. – Vyp. 39. – S.15-18.
6. Voloshyna S.V. Poniatiinyi bazys katehorii «liudskiy kapital» / S.V. Voloshyna, A.V. Skubilina // .. Intelekt KhKhI. – 2016. – № 6. – S. 209-218.
7. Fonarova T.A. Liudskiy kapital yak ekonomichnyi, kulturnyi i sotsialnyi fenomen / T.A. Fonarova // Ekonomika i suspilstvo. – 2017. – Vyp. 9. – S. 940-946.
8. Sydorov O. Osoblyvosti liudskoho kapitalu v suchasnykh umovakh rozvytku Ukrainy / O. Sydorov // Naukovyi visnyk DDUVS. – 2022. – № 2. – S. 36-42.
9. Yalovyi H. K. Teoriia liudskoho kapitalu yak metodolohiia formuvannya innovatsiinoi systemy / Yalovyi H.K. // Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»: zbirnyk naukovykh prats. – 2015. – Vyp.12. – S. 20-28.
10. Pratsia XXI: filosofiiia zmin, vyklyky, vektory rozvytku [Elektronnyi resurs] : monohrafiia / [A. M. Kolot, O.O. Herasymenko]. – K. : KNEU imeni Vadyma Hetmana, 2021. – 487 s.
11. Hrishnova O.A. Liudskiy, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaiemovziazok, otsinka, napriamy rozvytku / O.A. Hrishnova // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. – 2014. – № 1. – S. 34-40.
12. Sotsialno-demografichna sytuatsiia v Ukraini: shliakhy podolannya naslidkiv viiny. Lystopad, 2022. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>
13. Novikova O. Vidnovlennia liudskoho kapitalu Ukrainy u pislivoiennnyi period z vykorystanniam perevah tsyfrovizatsii / Novikova O., Zaloznova Yu., Azmuk N. // Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky. – 2022. – T. 21, № 4(83). – S.407-427.
14. Antoniuk V.P. Liudskiy kapital yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku ta obiekt doslidzhennia / V.P. Antoniuk // Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka: Zb. nauk. pr. – K: IEPNANU, 2021. – S. 3-12.
15. Shakhno A.Iu. Liudskiy kapital v umovakh hlobalizatsii: otsiniuvannya, rozvytok ta derzhavne rehuliuвання / A. Yu. Shakhno. – Kryvyi Rih: Vydavnytstvo FO-P Cherniavskiy D. O., 2019. – 360 s.
16. Ostroverkhov V.M. Evoliutsiia naukovykh pohliadiv doslidzhennia liudskoho kapitalu / V.M. Ostroverkhov // Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy. – 2016. – Vyp. 21. – S. 63-66.
17. Kamenska O.O. Problemy formuvannya liudskoho kapitalu promyslovoho pidpriemstva / O.O. Kamenska // Zbirnyk naukovykh prats DonNABA. – 2016. – Vyp. 4. – S. 31-39.
18. Samborska O.Iu. Retrospektyva definitsii sutnosti liudskoho kapitalu i yoho zmistu / O.Iu. Samborska, T.V. Kolesnyk, L.M. Pronko // Innovatsiina ekonomika. – 2021. – № 5-6. – S. 43-50.
19. Utechenko D.M. Metodichni pidkhody do traktuvannya poniattia «liudskiy kapital» / D.M. Utechenko // Ahrosvit. – 2018. – № 11. – S. 68-72.
20. Vazhlyvist rozvytku liudskoho kapitalu u suchasnomu sviti. Yakoiu maie buty stratehiia Ukrainy? Ukrainskiy instytut maibutnoho. 18.06.2021. Scientific Approaches and Status of Formation in Ukraine]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 50, no. 1 (2016). <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/50/79.pdf>